

مبانی فقهی حقوق اسلامی، سال چهاردهم، شماره بیست و هشتم، پاییز و زمستان ۱۴۰۰، ص ۹۱-۱۰۹

ولی فقیه و سیاست جنایی تقنینی جمهوری اسلامی ایران^۱

امین اله زمانی^۲

چکیده

نهاد ولایت فقیه به عنوان یکی از جلوه‌های اسلامیت، نقش راهبردی و تعیین کننده‌ای در شبکه سیاست جنایی جمهوری اسلامی ایران و جهت‌گیری آن دارد. ولی فقیه در نظریه گفتمان سیاسی جمهوری اسلامی ایران، حاکم جامعه اسلامی است که اختیارات و ولایت ایشان در کلیه سطوح سیاست جنایی تقنینی، قضایی، اجرایی و مشارکتی جاریست. سیاست جنایی تقنینی ناظر بر وضع و نظارت بر قوانین و مقررات جنایی کشور است. ولی فقیه به استناد اختیارات ناشی از ادله شرعی ولایت و همچنین قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، اختیار سیاست‌گذاری و قانون‌گذاری جنایی به طور مستقیم و غیرمستقیم را دارد. اعمال سیاست‌گذاری و قانون‌گذاری مستقیم مقام رهبری ناشی از اختیار صدور احکام حکومتی از ناحیه ایشان است. سیاست‌گذاری و قانون‌گذاری جنایی غیرمستقیم مقام رهبری نیز از مجاری نهادهای مشاور و تحت‌نظر مانند مجمع تشخیص مصلحت نظام و شورای نگهبان اعمال می‌شود. یکی از کارکردهای سیاست‌های کلی جنایی علاوه بر اینکه نقش تقنینی و ساختاری در تصویب قوانین برنامه توسعه و سایر عملکرد نهادهای مرتبط با سیاست جنایی دارد، معیار سنجش مصوبات حوزه سیاست جنایی مجلس شورای اسلامی نیز محسوب می‌شوند. روش تحقیق در این مقاله به صورت توصیفی - تحلیلی و جمع‌آوری اطلاعات و داده‌ها نیز به صورت کتابخانه‌ای بوده است.

کلمات کلیدی: ولی فقیه، سیاست جنایی، سیاست جنایی تقنینی، سیاست جنایی جمهوری اسلامی ایران.

^۱ تاریخ دریافت: ۲۰ اسفند ۱۴۰۰، تاریخ پذیرش: ۲۵ اردیبهشت ۱۴۰۱.

^۲ استادیار دانشگاه علوم قضایی و خدمات اداری، ایران، تهران.

مقدمه

اصطلاح «سیاست جنایی» امروزه به عنوان یکی از مفاهیم بنیادین علوم جنایی مطرح است که با فراز و نشیب‌های علمی - تاریخی و متأثر از دیدگاه‌های عمدتاً فلسفی - سیاسی تکامل یافته و تحت یک مدل نظری - کاربردی در تعیین سیاست‌گذاری حکومت‌ها برای برخورد با پدیده مجرمانه قلمداد می‌گردد. این مفهوم با تعریف موسع و دقیق‌تر دانشمند فرانسوی، خانم می‌ری دلماس - مارتی،^۳ در راستای تبیین و تحلیل مدل‌های مختلف مبارزه با پدیده مجرمانه کاربرد یافته است. یکی از نظامات سیاسی در باب حکومت، که با تجربه انقلاب اسلامی در قرن اخیر به وقوع پیوسته و داعیه‌دار یک نوع از مدل سیاست جنایی است، جمهوری اسلامی ایران است، که تحت عنوان نظام مردم‌سالاری دینی نیز شناخته می‌شود. تبیین و توجیه و سیاست‌گذاری در سیاست جنایی یک حکومت، مستلزم شناخت شبکه سیاست جنایی و عناصر آن اصلی آن است. روابط اصلی و بدیل ساختار سیاست جنایی جمهوری اسلامی ایران، نیازمند شناخت ارکان نظام سیاسی حاکم است. بر این اساس، از آنجا که سیاست جنایی، نهادی است که در ارتباط با حکومت تبلور می‌یابد و بدون وجود نظام سیاسی، معنای خود را - حداقل از جهت کاربردی - از دست می‌دهد، تبیین ساختار و ماهیت سیاست جنایی جمهوری اسلامی ایران، مبتنی بر تبیین تأثیرات و جایگاه دومی مؤلفه اساسی آن یعنی «اسلامیت» و «جمهوریت» امکان‌پذیر است و بدون شناخت این مهم، تشریح الگوی سیاست جنایی جمهوری اسلامی ایران با مشکل، تردید و شبهات متعددی مواجه خواهد شد. یکی از جلوه‌های اسلامیت در نظام جمهوری اسلامی ایران نهاد ولایت فقیه است. ولی فقیه حاکم جامعه اسلامی است که مبتنی بر ادله شرعی بر شؤون مختلف جامعه اسلامی از جمله برخورد با پدیده مجرمانه دارای ولایت است. اطلاق ادله نشان از اختیارات قضایی، تقنینی، اجرایی ولی فقیه در حوزه سیاست جنایی در نظریه حکومتی ولی فقیه است. این تحقیق بر آن است که تنها به تبیین و جایگاه اختیارات ولی فقیه در حوزه سیاست‌گذاری و قانون‌گذاری تقنینی در شبکه سیاست جنایی جمهوری اسلامی ایران بپردازد. تاکنون تحقیقی جامع که بتواند به تبیین نقش ولی فقیه در ساختار سیاست جنایی اشاره کند، انجام نشده است که این موضوع ضرورت موضوع را مشخص می‌سازد. در این مقاله سعی شده است ضمن تبیین مفاهیم اصلی، اختیار ولی فقیه در حوزه تقنین و سیاست‌گذاری جنایی را تشریح و مشخص سازد.

۲- مفهوم‌شناسی

تبیین موضوع مقاله مستلزم بررسی مفاهیم است و از این جهت تلاش می‌شود که مفاهیم اصلی یعنی «ولی فقیه»، «سیاست جنایی» تعریف شوند.

۲-۱- ولی فقیه

ولایت در فقه به معنای سرپرستی امور و اولویت تصرف و تصدی بر شؤون غیر است که البته در ابواب مختلف فقه دارای سعه و ضیق قلمرو می‌باشد. (راجی، ۱۳۸۷، ص ۲۱) از نقطه نظر مبانی سیاسی شیعی، تنها کسی که بر انسان‌ها

۳. استاد می‌ری دلماس - مارتی دانشمند فرانسوی و استاد دانشگاه پاریس (۱) و مدیر بخش علوم جنایی مؤسسه حقوق تطبیقی پاریس است که تاکنون شایسته‌ترین تعریف از مفهوم سیاست جنایی را ارائه کرده است. وی در اثر خود تحت عنوان «مدل‌ها و جنبش‌های سیاست جنایی»، سیاست جنایی را «مجموعه روش‌ها و آیین‌نامه‌هایی است که هیئت (پیکر) اجتماع با استفاده از آن‌ها، پاسخ‌های مختلف به پدیده‌ی مجرمانه را سازمان می‌بخشد.» (رجوع شود: لازرژ، ۱۳۹۰: ص ۱۹)

حق ولایت بالا صاله دارد، خالق انسان و جهان است و کسانی می‌توانند جانشین وی در میان مردم باشند که خود از هرگونه خطا و لغزشی به دور بوده و در مقام علم و عمل، عصمت داشته باشند؛ به‌گونه‌ای که علم و عملش مطابق با خواسته خداوند باشد. (جوادی آملی، ۱۳۸۵، ص ۶۶). هرچند که در بین فقها در شمول اختیارات ولی فقیه در مورد افتا و منصب قضا و امور حسبی اتفاق نظر وجود دارد (خوئی، ۱۴۱۸ ه.ق. ج اول، ص ۳۶۰) اما در باب شعاع ولایت فقیه در مورد تصرف در امور مسلمانان، دیدگاه‌های مختلفی وجود دارد که عمدتاً بین رویکرد **حداقلی** محدود به امور حسبه (ولایت مقیده) و رویکرد **حداکثری** ناظر بر شئون سیاسی و اجتماعی (ولایت مطلقه)، قرار دارند. اطلاق ولایت فقیه یا ولایت عامه در مقابل اقسام ولایت‌ها که محدوده‌ای نسبی دارند بوده و ناظر بر این معناست که فقیه جامع شرایط نسبت به همه شئون جامعه و امور سیاسی و اجرایی و حتی تشریح، دارای ولایت گسترده است (معرفت، ۱۳۷۷، ص ۷۴) و دامنه اختیارات او تا شئون و امور اجتماعی و سیاسی مسلمانان گسترش دارد (عراقی، ۱۴۱۳ ه.ق. ص ۷۶ تا ۸۷) (مومن قمی، ۱۴۲۵ ه.ق. ج اول، ص ۳۱۱) برخی از محققان شروع تبیین ولایت عامه برای فقیهان و تجویز تصرف گسترده فقیه جامع شرایط در امور اجتماعی و سیاسی را به ابن فهد حلی منتسب کرده‌اند (سلطانی، ۱۳۸۳، صص ۱۶۳ تا ۱۶۴) لیکن تبیین و تدوین این رویکرد به عنوان یک نظریه سیاسی توسط حضرت امام خمینی (رحمه‌الله علیه) صورت پذیرفته است. بر اساس نظریه ولایت مطلقه فقیه، حاکم اسلامی (ولی فقیه) دارای همان ولایت، اهداف و وظایف پیامبر (صلوات‌الله‌علیه‌وآله) و ائمه اطهار (علیهم‌السلام) خواهد بود. (خمینی (رحمه‌الله علیه)، بی‌تا، ص ۵۲) و در نتیجه صلاحیت حکومت، امر و نهی مردم، اجرای مجازات و حدود و انجام امور مرتبط با اداره و نظم جامعه را برعهده دارد.^۸

اثبات ولایت و حکومت در جامعه اسلامی علاوه بر اینکه متکی بر ادله عقلی و ضرورت وجود حکومت است مستند بر ادله نقلی و روایی است. یکی از این روایات، حدیث متفق و صحیح سند (حسینی طهرانی، ۱۴۲۱ ه.ق. ج ۱، ص ۲۸۰) کمیل از امیرالمومنین علی علیه‌السلام است که جانشینان خداوند در زمین و به دین دعوت‌کنندگان را تنها کسانی دانسته است که «با برهان روشن برای خدا قیام می‌کنند تا حجت خدا باطل نشود.. آنان که دانش نور حقیقت بینی را بر قلبشان تابیده و روح یقین را دریافته‌اند که آنچه را خوشگذران‌ها دشوار می‌شمارند آسان گرفتند و با آنچه که ناآگاهان از آن هراس داشتند انس گرفتند در دنیا با بدن‌هایی زندگی می‌کنند که ارواحشان به جهان بالا پیوند خورده است» (حضرت علی علیه‌السلام، ۱۳۸۱، ص ۶۶۱) اطلاق این ولایت شامل ولایت در افتا، قضا و حکومت است. (حسینی طهرانی، ۱۴۲۱ ه.ق. ج ۲، ص ۹) همچنین امام زمان علیه‌السلام در پاسخ به توفیق اسحاق بن یعقوب فرموده‌اند که در «حوادث و پیشامدها به روایان حدیث ما رجوع کنید که آنان حجت من بر شما و من حجت خداوند هستم...»^۹ منظور از حوادث و پیشامدها حوادث اجتماعی [سیاسی و اقتصادی] است که اجرای قوانین و حدود الهی از مظاهر آن است. اینکه روایان «حجت» خوانده شده‌اند و امام زمان علی‌السلام نیز در ادامه بر حجت خداوندی خود اشاره می‌نماید بر این نکته تاکید می‌کند که امام علیه‌السلام به مانند حضرت رسول (صلی‌الله‌علیه و آله وسلم) حجت خداست و کلیه اختیارات و وظایف

۸. ما رواه النعمانی فی تفسیره عن علی علیه السلام بعد ذکر آیات من کتاب الله «و فی هذا أوضح دلیل علی أنه لا بدّ للامة من إمام یقوم بأمرهم، فیأمرهم و ینهاهم و یتقیم فیهم الحدود، و یجاهد العدو، و یقسم الغنائم، و یفرض الفرائض، و یرفهم أبواب ما فیه صلاحهم، و یحذرهم ما فیه مضارهم، إذ کان الأمر النهی أحد أسباب بقاء الخلق، و إلا سقطت الرغبة و الرهبة و لو یرتدع، و لفسد التدبیر، و کان ذلك سببا لهلاك العباد» (شیرازی، ۱۴۲۵ ه.ق. ص ۴۵۲).

۹. و فی کتاب إكمال الدین و إتمام النعمة عن مُحَمَّدِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِصَامٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَعْقُوبَ بْنِ إِسْحَاقَ بْنِ يَعْقُوبَ قَالَ: سَأَلْتُ مُحَمَّدَ بْنَ عُمَانَ الْعَمْرِيَّ أَنْ يُوَصِّلَ لِي كِتَابًا قَدْ سَأَلْتُ فِيهِ عَنْ مَسْأَلٍ أَشْكَلْتُ عَلَى فَوْزِدِ التَّوْقِيعِ يَخْطُ مَوْلَانَا صَاحِبَ الرِّمَانِ ع- أَمَا مَا سَأَلْتُ عَنْهُ أُرْشِدَكَ اللَّهُ وَ تُبْتِكَ إِلَى أَنْ قَالَ وَ أَمَا الْخَوَادِثُ الْوَأَقِعَةُ فَارْجِعُوا فِيهَا إِلَى رِوَاةِ حَدِيثِنَا فَإِنَّهُمْ حُجَّتِي عَلَيْكُمْ وَ أَنَا حُجَّةُ اللَّهِ (شیخ حر عاملی، ۱۴۰۹ ه.ق. ج ۲۷ ص ۱۴۰)

پیامبر (صلی الله علیه و آله وسلم)، از جمله حکومت و دادرسی را نیز برعهده دارد و اطلاق «حجت» بر رویان حدیث نیز اشاره به چنین وظایف و اختیاراتی برای آن‌هاست. (خمینی، ۱۳۹۲، ص ۸۴) از دیگر ادله منقول که بر ولایت و حکومت به معنای عام آن (افتا، قضا و اجرا) تاکید می‌کند مقبوله عمر بن حنظله است^{۱۰} در این روایت امام معصوم علیه‌السلام بیان می‌دارند کسی که احادیث، حلال و حرام و احکام دین را می‌داند او را «حاکم» برای مسلمانان می‌دانم. مبتنی بر این دیدگاه ولایت و حکومت همان ضرورت عقلی اداره و مدیریت جامعه است که مراد از آن نیرو و قدرتی است که از طریق برنامه‌ریزی و تعیین مقررات و قوانین به امور جامعه نظم و تمرکز می‌دهد. (منتظری، ۱۳۶۷، ج ۱، ص ۲۸۶)، (موسوی خلخالی، ۱۳۸۰، ص ۱۸) این حق در زمان حضور برای پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله وسلم) و معصومین (علیهم‌السلام) می‌باشد و در زمان غیبت این ولایت به صورت ولایت بر مدیریت در جامعه اسلامی بر عهده فقیه عادل است (جوادی آملی، ۱۳۸۵، ص ۶۶). به عبارت دیگر ولایت به معنای «حکومت و اداره کشور و اجرای قوانین شرع مقدس» (خمینی، ۱۳۹۲، ص ۵۰) است. برخی از فقها نیز این توسعه اختیارات برای حاکم اسلامی را جزء مسلمات دانسته‌اند که بدون چنین اختیاری امکان اجرای قوانین اسلام ممکن نخواهد بود (روحانی، بی‌تا، ص ۲۵۷)

در مقابل، برخی از فقها ادله منقول را از جهت سندی و دلالتی بر توسعه اختیارات برای فقیه ناتمام دانسته و مقبوله عمر بن حنظله را نیز تنها در دو مورد صلاحیت صدور فتوا و قضاوت برای فقیه می‌دانند (خوئی، ۱۴۱۱ ه.ق. ص ۱۹۴)، ضمن اینکه ایشان معتقد است که قرینه عبارت «حکم بحکمن» و همچنین از آنجا که موضوع روایت «مرافعه» است معنای حاکم در روایت مذکور به معنای قاضی و به اختیار قضا دلالت دارد و معنای ولایت و والی از آن مستفاد نمی‌شود. (خوئی، ۱۴۱۸ ه.ق. ج ۳۷، ص ۱۶۹)

نظام سیاسی جمهوری اسلامی ایران در راستای پذیرش رویکرد حداکثری و نظریه ولایت مطلقه فقیه، مطابق با اصل پنجم قانون اساسی، رهبری امت اسلامی، در زمان غیبت را بر عهده فقیه «عادل و با تقوا، آگاه به زمان، شجاع، مدیر و مدبر» دانسته و از این طریق حاکمیت خود را در حوزه تشریح و حکومت بر انسان اعمال می‌کند (عمید زنجانی، ۱۳۶۸، ج ۱، ص ۲۶۰). در این نظام سیاسی، رهبر مافوق قوای سه‌گانه بوده^{۱۶} که به عنوان حاکم بر کل امور و شئون کشور نظارت و اشراف دارد (هاشمی، ۱۳۷۵، ج ۲، ص ۹).

۲-۲- سیاست جنایی

سیاست^{۱۷} از جهت لغوی اداره نمودن کشور، رعیت‌داری، نگاه‌داشتن (دهخدا، ۱۳۷۷، ص ۵۵۲)، تدبیر و اداره‌ی مسائل و امور جامعه تعریف می‌شود (لازرژی، ۱۳۹۰، ص ۵۲). «سیاست جنایی» و «سیاست کیفری» از اصطلاحات مضاف سیاست است که در میان اندیشمندان حقوق جنایی و به‌ویژه جرم‌شناسان متداول است، به صورت کلی ناظر بر تدبیر امور مرتبط

۱۰. ۱۰- مُحَمَّدٌ بْنُ يُحْيَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَيْسَى عَنْ صَفْوَانَ بْنِ يَحْيَى عَنْ دَاوُدَ بْنِ الْحُصَيْنِ عَنْ عُمَرَ بْنِ حَنْظَلَةَ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ ع- عَنْ رَجُلَيْنِ مِنْ أَصْحَابِنَا بَيْنَهُمَا مَنَازَعَةٌ فِي دِينٍ أَوْ مِيرَاثٍ فَتَحَاكَمَا إِلَى السُّلْطَانِ وَإِلَى الْقَضَاءِ أَوْ بَاطِلٍ فَإِنَّمَا تَحَاكَمُ إِلَى الطَّاعُوتِ وَ مَا يَحْكُمُ لَهُ فَإِنَّمَا يَأْخُذُ سَخْنًا وَإِنْ كَانَ حَقًّا فَأَبْنَا لِأَنَّهُ أَخَذَهُ بِحُكْمِ الطَّاعُوتِ وَ قَدْ أَمَرَ اللَّهُ أَنْ يُكْفَرَ بِهِ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى يُرِيدُونَ أَنْ يَتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاعُوتِ وَ قَدْ أَمَرُوا أَنْ يُكْفَرُوا بِهِ «۱» قُلْتُ فَكَيْفَ يَصْنَعَانِ قَالَ يَنْظُرَانِ إِلَى مَنْ كَانَ مِنْكُمْ مِمَّنْ قَدْ رَوَى حَدِيثَنَا وَ نَظَرَ فِي خَلَالِنَا وَ حَرَامِنَا وَ عَرَفَ أَحْكَامَنَا فَلْيُرْضُوا بِهِ حُكْمًا فَإِنِّي قَدْ جَعَلْتُهُ عَلَيْكُمْ حَاكِمًا فَإِذَا حَكَمَ بِحُكْمِنَا فَلَمْ يَقْبَلْهُ مِنْهُ فَإِنَّمَا اسْتَخَفَّ بِحُكْمِ اللَّهِ وَ عَلَيْنَا رَدُّ وَ الرَّأْيُ عَلَيْنَا الرَّأْيُ عَلَى اللَّهِ وَ هُوَ عَلَى حَدِّ الشِّ (كلبنی، ۱۴۰۷، ج ۱، ص ۶۷)

۱۶. اصل ۵۷ قانون اساسی به این موضوع اشاره داشته است.

با جرم و جنایت در جامعه است. آنسلم فون فوئر باخ،^{۱۸} حقوقدان کیفری آلمانی، نخستین اندیشمندی است که در سده هیجدهم میلادی اصطلاح سیاست جنایی را در مفهومی ناظر بر اقدامات کیفری و مجازات به کار برد. از نظر وی سیاست جنایی مجموعه روش‌های سرکوبگری است که دولت با استفاده از آن‌ها علیه جرم واکنش نشان می‌دهد (لازرز، ۱۳۷۵، ص ۹). ظهور دو عامل مالکیت خصوصی و دولت و همچنین تدوین قوانین و خروج انتقام‌گیری از اختیار فرد به اختیار جمعی جامعه (روت، ج ۱، ص ۲۵)، پیدایش مکاتب کلاسیک، انسان‌شناسی جنایی، جرم‌شناسی، مکتب زندان‌ها، اتحادیه بین‌المللی حقوق جزا، جامعه بین‌المللی جرم‌شناسی، تأسیس سازمان ملل متحد در ۱۹۴۵ و پیدایش رویکردهای بزه‌دیدة‌شناسی و در مجموع تحولات علمی، سیاسی، اجتماعی و دینی (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۷۸، ص ۱۰۶۵) موجب شد که تعریف باخ، در سطحی مضیق از واکنش در مقابل جرم شناخته شود. مفهومی که امروزه از آن به‌عنوان «سیاست کیفری» و ناظر بر تدابیر کیفری و با خصلت‌های مجازات‌گونه این اعمال مانند سزادهندگی، تهریب و ترذیل یاد می‌شود (حسینی، ۱۳۸۳، ص ۱۳)؛ جامع‌ترین تعریف از سیاست جنایی توسط استاد فرانسوی مادام می‌ری دلماس مرتی^{۱۹} تعریف شده است؛ به‌گونه‌ای که تحولات توسعه مفهوم مضیق تا مفهوم موسع آن را در بر می‌گیرد. از دیدگاه او سیاست جنایی عبارت است از «مجموعه روش‌هایی که به‌وسیله آن بدنه اجتماعی (هیئت اجتماع)، پاسخ‌های خود را به پدیده مجرمانه سازمان‌دهی می‌کند» (حسینی، ۱۳۸۳، ص ۱۴). هیئت اجتماع، همان دولت و جامعه مدنی است. در تعریف مذکور برخلاف تعاریف قبل از آن، علاوه بر رفتارهای واکنشی بر رفتارهای کنشی و پیشگیرانه در مقابل جرم نیز دلالت دارد و حتی در مبارزه و برخورد با پدیده مجرمانه، تدابیر اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی را نیز در بر می‌گیرد (قیاسی، ۱۳۸۵، ص ۴۱). در این تعریف، دولت در مفهوم عام خود و به معنای کلیه سازمان‌ها و نهادهای اداری، قضایی و قانون‌گذاری مطمح نظر است (کاتوزیان، ۱۳۹۲، ص ۴۵). مفهوم پدیده مجرمانه هم مشتمل بر جرم و هم انحرافات که جنبه مجرمانه دارند، می‌باشد.

۴- ولی فقیه و سیاست جنایی تقنینی

سیاست جنایی قانونی یا تقنینی ناظر بر فعالیت قانون‌گذار و مقررات و قوانینی است که اصول اساسی و برنامه‌های سیاست جنایی را تبیین و تشریح می‌کنند و بر تدابیر قانون‌گذار و مراجع رسمی تقنینی در مورد مبارزه با بزه‌کاری و کنترل جرم تأکید می‌کند (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۷۸، ص ۵۱۵). سیاست جنایی تقنینی ناظر بر کلیه مقررات اعم از سیاست‌ها، خط‌مشی‌ها و قوانین به معنای خاص آن در حوزه کنترل و پیشگیری از پدیده مجرمانه است. تجلی این مهم به صورت غالب از سوی مراجع تقنین از جمله مجلس شورای اسلامی است با اینحال ساختار نظام مبتنی بر ولایت فقیه، برای حاکم اسلامی اختیارات تقنینی و سیاست‌گذاری قائل شده است. اختیارات تقنینی ولی فقیه اغلب در قالب احکام حکومتی اعمال می‌گردد که مشتمل بر قانون‌گذاری و سیاست‌گذاری جنایی است. «احکام حکومتی، تصمیماتی است که ولی امر می‌تواند به حسب مصلحت زمان اتخاذ و طبق آن‌ها مقرراتی وضع و به موقع اجرا می‌کند. مقررات نامبرده لازم‌الاجرا و مانند شریعت دارای اعتبار است، با این تفاوت که قوانین آسمانی ثابت و غیرقابل تغییر و لیکن مقررات وضعی قابل تغییر و در ثبات و بقا تابع مصلحتی می‌باشند که آن‌ها را به وجود آورده است و چون پیوسته زندگی جامعه انسانی در تحول و روی به تکامل است، طبعاً این مقررات تدریجاً تبدیل پیدا کرده، جای خود را به بهتر از خود خواهند

^{۱۸}. Anselm von feuer bach

^{۱۹}. Mireille Delmas-Marty

داد» (طباطبایی، ۱۳۸۸، ج ۱، ص ۱۶۴). با توجه به اصل ۱۱۰ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، می‌توان تنظیم و تدوین سیاست‌های کلی نظام و حل معضلات نظام را از مصادیق احکام حکومتی دانست. حکم بر خلاف فتوا ناظر بر انشاء و به معنای «الزام به تنفیذ احکام شرعی در مورد خاص» از سوی حاکم است که برای عموم و حتی سایر فقهای دیگر نافذ و لازم‌الاتباع است (موسوی خلیلی، ۱۳۸۰، صص ۳۴۱ و ۳۴۵). حل معضلات و سیاست‌های کلی نظام بدون ارجاع به رهبری و تأیید ایشان فاقد اعتبار هستند و حتی بنا بر تفسیر شورای نگهبان مجمع تشخیص نیز نمی‌تواند مستقلاً و بدون جلب نظر مقام رهبری مصوبات خود را توسعه یا تضییق نماید (راعی، عطریان، ۱۳۹۱، ص ۱۳۵). مقام رهبری به صورت مستقل نیز می‌تواند اقدام به صدور احکام حکومتی کند. نوع این احکام ممکن است به صورت قانون و یا سیاست باشد.

۴-۱- اختیار سیاست‌گذاری جنایی

مقام رهبری در سیاست جنایی جمهوری اسلامی ایران به صورت مستقیم از ناحیه خود و به صورت غیرمستقیم و از طریق مشورت و یا به کارگیری نهادهای دیگر مانند مجمع تشخیص مصلحت نظام، اقدام به سیاست‌گذاری جنایی می‌نماید. سیاست‌های کلی - که بخشی از این سیاست‌ها، مرتبط با سیاست جنایی هستند - در واقع همان احکام حکومتی هستند که فقیه جامع‌الشرایط (رهبر) و حاکم اسلامی باید با در نظر گرفتن مقتضیات زمان و مکان و همچنین بهره‌گیری از نظرات کارشناسی (مجمع تشخیص مصلحت نظام) اتخاذ، اعلام و اجرا نماید (عمید زنجانی، ۱۳۸۵، ص ۶۳۹). این سیاست‌ها مبنای تنظیم و جهت‌دهی کلیه عرصه‌های حکومت جمهوری اسلامی ایران است و در واقع رابط بین اصول و اهداف انقلاب اسلامی با وظایف سازمان‌ها و نهادهای حکومتی از جمله قوای تقنینی، اجرایی و قضایی محسوب می‌شوند (غلامی، علی و دیگران، ۱۳۹۲، ص ۵۷). از جمله قوانین و مقررات برخی از سیاست‌های جنایی نیز به صورت مستقیم توسط مقام رهبری اعلام و تعیین می‌شود.

۴-۱-۱- سیاست‌گذاری جنایی مستقیم

منظور از سیاست‌گذاری جنایی مستقیم، اتخاذ تصمیمات و تعیین سیاست‌ها و برنامه‌های مرتبط با سیاست جنایی است که به صورت مستقیم و از طریق خود مقام رهبری اتخاذ می‌شوند. برخی از این برنامه‌ها و سیاست‌ها الزامی و برخی دیگر نیز جنبه ارشادی دارند.

۴-۱-۱-۱- سیاست‌های جنایی الزامی

سیاست‌های جنایی الزامی، پیام‌ها و دستورات مقام رهبری است که در راستای برنامه‌های کلی اداره سیاست جنایی کشور باید اتخاذ شوند و جنبه الزام‌آوری دارند. قوانین جنایی و همچنین سایر ابعاد سیاست جنایی می‌بایست مبتنی بر این سیاست‌ها تدوین و اجرا گردند. این سیاست‌ها باید در تدوین قوانین و همچنین حوزه اجرا و قضا می‌بایست به نظر می‌رسد که در این زمینه فرمان هشت ماده‌ای حضرت امام خمینی (ره) به قوه قضائیه و ارگان‌های اجرایی از مهم‌ترین سیاست‌های جنایی الزامی باشد. این فرمان در تاریخ ۱۳۶۱/۹/۲۴ صادر گردید و در بردارنده نکات مهمی به شرح ذیل می‌باشد:

۱- تهیه قوانین اسلامی و شرعی^{۲۰}

۲۰. بند ۱ فرمان هشت ماده ای امام خمینی (ره) مورخ ۱۳۶۱/۹/۲۴

۲- رسیدگی به صلاحیت قضات، دادستان‌ها و دادگاه‌ها^{۲۱}

۳- تأکید بر استقلال قضات^{۲۲}

۴- تأکید بر رعایت اصل قانونی بودن توقیف و احضار افراد^{۲۳}

۵- تأکید بر رعایت حریم خصوصی اشخاص و ممنوعیت تجسس^{۲۴}

از موارد دیگر سیاست‌های جنایی الزامی، می‌توان به پیام لزوم مبارزه قاطع و عملی با فساد،^{۲۵} همچنین فرمان هشت ماده‌ای رهبر انقلاب، حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، به رؤسای قوا در مبارزه با مفاسد اقتصادی اشاره کرد. ایشان در فرمان خود بر پیشگیری از فساد اقتصادی توسط قوه مجریه، برخورد قاطع قوه قضاییه با مفسدین اقتصادی، ضرورت دقت در بازرسی توسط سازمان بازرسی کل کشور، وزارت اطلاعات و تدوین قوانین مناسب توسط قوه مقننه تأکید کردند.^{۲۶} فرمان مقام معظم رهبری در خصوص تشکیل ستاد مبارزه با مفاسد اقتصادی و مالی و تهیه طرح مبارزه با فساد^{۲۷} از جمله سیاست‌های مستقیم جنایی الزامی است.

۴-۱-۱-۲- سیاست‌های جنایی ارشادی

منظور از سیاست‌های جنایی ارشادی، تأکیدات و توصیه‌های مقام رهبری است که به صورت ارشادی به نهادهای دخیل در نظام عدالت کیفری پیشنهاد می‌شود. هر چند که این دسته از سیاست‌ها جنبه الزامی نداشته، به گونه‌ای که تخلف از آن موجب ضمانت اجراء باشد، اما از آنجا که شأن مقام رهبری، تعیین‌کننده مشی اساسی نظام است، این توصیه‌ها و تأکیدات مبنای عملکرد و برنامه‌ریزی نهادهای عدالت کیفری قرار می‌گیرد. برخی از این توصیه‌ها در بیانات ایشان در جمع دولت‌مردان، قانون‌گذاران و قضات می‌باشد و برخی نیز به صورت پیام به نهادها صورت می‌پذیرد. مبارزه با مفاسد اقتصادی،^{۲۸} تأکید بر نظام تقنینی سالم و محکم،^{۲۹} آموزش همگانی مردم،^{۳۰} توصیه به رویکرد حبس‌زدایی،^{۳۱} اصلاح مجرمین،^{۳۲} کادرسازی در نظام عدالت کیفری،^{۳۳} تأکید بر تأمین امنیت قضایی،^{۳۴} ممنوعیت سوء استفاده از رسانه و

۲۱. بند ۲ فرمان هشت ماده ای امام خمینی (ره) مورخ ۱۳۶۱/۹/۲۴

۲۲. بند ۳ فرمان هشت ماده ای امام خمینی (ره) مورخ ۱۳۶۱/۹/۲۴

۲۳. بند ۴ فرمان هشت ماده ای امام خمینی (ره) مورخ ۱۳۶۱/۹/۲۴

۲۴. بند ۶ فرمان هشت ماده ای امام خمینی (ره) مورخ ۱۳۶۱/۹/۲۴

۲۵. مرقومه رهبر انقلاب برای همایش ملی ارتقای سلامت اداری و مقابله با فساد مورخ ۱۳۹۳/۹/۱۷

۲۶. فرمان هشت ماده‌ای رهبر معظم انقلاب در خصوص مبارزه با مفاسد مالی و اقتصادی مورخ ۱۳۸۰/۲/۱۰

۲۷. فرمان مقام معظم رهبری در خصوص تشکیل ستاد مبارزه با مفاسد اقتصادی و مالی و تهیه طرح مبارزه با فساد ۱۳۸۰/۲/۱۰ مقام معظم رهبری

۲۸. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار مسئولان قوه قضائیه و خانواده‌های معظم شهدای هفتم تیر ۱۳۷۸/۴/۷

۲۹. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار رئیس، مسئولان و قضات قوه قضائیه ۱۳۷۴/۴/۷

۳۰. حکم انتصاب آیت الله حاج سید محمود هاشمی شاهرودی به ریاست قوه قضائیه ۱۳۷۸/۵/۲۳

۳۱. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با مسئولان قوه قضائیه و خانواده شهدای هفتم تیر ۱۳۸۳/۴/۷

۳۲. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار جمعی از قضات و اعضای دستگاه قضایی ۱۳۷۱ /۱۰/۲۳

۳۳. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با مسئولان قوه قضائیه و خانواده شهدای هفتم تیر ۱۳۸۳/۴/۷

۳۴. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار مسئولان، قضات و کارکنان قوه قضائیه، ۱۳۸۲/۴/۷

تبلیغات در نظام عدالت کیفری،^{۳۵} تبیین شرایط انتخاب قضات،^{۳۶} توصیه به پیشگیری از پدیده مجرمانه،^{۳۷} ایجاد احساس اجرای عدالت در میان تابعین حقوق کیفری،^{۳۸} اصلاح ساختار نظام عدالت کیفری،^{۳۹} پیام به رئیس جمهور وقت در خصوص مبارزه با گران‌فروشی،^{۴۰} از مهم‌ترین توصیه‌ها و تأکیدات ایشان در راستای سیاست جنایی کشور بوده است.

۴-۱-۲- سیاست‌گذاری جنایی غیرمستقیم

در سیاست‌گذاری غیرمستقیم، مقام رهبری به صورت مشورت و یا همکاری نهادهای دیگر، سیاست‌ها و برنامه‌های جنایی کشور را تعیین و یا تأیید می‌کند. این سیاست‌ها به صورت کلی الزامی هستند و باید توسط نهادهای مسئول به اجرا درآیند. این سیاست‌ها را می‌توان بر اساس نهادهای همکار و مشاور طبقه‌بندی نمود.

۴-۱-۲-۱- از طریق مجمع تشخیص مصلحت نظام

یکی از وظایف مقام معظم رهبری تعیین سیاست‌های کلی نظام از طریق مشورت با مجمع تشخیص مصلحت نظام است.^{۴۱} از آن جهت که اعضای مجمع تشخیص مصلحت نظام توسط رهبری تعیین می‌شوند، مصوبات این مجمع در واقع از اختیارات حکومتی ولی فقیه ناشی می‌شود. به تعبیری می‌توان از این احکام به عنوان احکام حکومتی یاد کرد (ارسطا، ۱۳۸۹، ص ۲۹۱). رهبر نیز در این راستا، از سال ۱۳۷۲ سیاست‌های کلی نظام را به دستگاه‌های ذی‌ربط ابلاغ کرده است. برخی از این سیاست‌ها ناظر بر سیاست جنایی جمهوری اسلامی ایران بوده که رعایت آن‌ها در قوانین، مقررات و عملکرد قوای سه‌گانه الزامی است و مشتمل بر موضوعات جرم‌انگاری، جرم‌زدایی، سیاست‌های پیشگیرانه، تعامل با سیاست جنایی بین‌المللی است. سیاست‌های مصوب از طریق مجمع تشخیص مصلحت نظام در حوزه قوانین سیاست‌جنایی جمهوری اسلامی ایران دو کارکرد تقنینی و سنجشی دارند:

بند اول. کارکرد تقنینی سیاست‌های جنایی مصوب مجمع تشخیص مصلحت نظام

سیاست‌های کلی نظام، نسبت به قوانین و مقررات و استانداردها از شمول بیشتری برخوردار هستند و ناظر بر تصمیمات و اقداماتی کلی هستند که بر اساس مصالح کلی نظام به عنوان یک سند راهبردی و بالادستی مدیریت اجرایی و تقنینی کشور تلقی می‌شود (زارعی، ۱۳۸۲، ص ۳۲۹) این سیاست‌ها باید در تدوین قوانین و مقررات اجرایی، تقنینی و قضایی مدنظر قرار گیرند و به صورت غیرمستقیم بر نظام حقوقی کشور تاثیرگذار هستند (امیرارجمند، ۱۳۸۱، ص ۸۳). مجمع تشخیص مصلحت نظام در راستای سیاست‌گذاری و خط‌مشی‌ها، رفتارهای جدید خلاف نظم عمومی را پیش‌بینی و راه‌کارهای کلی مبارزه و کنترل آن‌ها را پیشنهاد می‌کند. برخی از پیشنهادها، مجمع، در راستای توصیه‌های جرم‌انگاری و یا جرم‌زدایی از رفتارهای اجتماعی بوده و برخی نیز در راستای پیشگیری از ارتکاب جرم تصویب و ابلاغ شده‌اند. مقابله

۳۵. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار رئیس و مسئولان قوه قضاییه، ۱۳۹۱/۴/۷

۳۶. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار رئیس، معاونان و کارکنان قوه قضائیه ۱۳۸۱/۴/۵

۳۷. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار جمعی از قضات و اعضای دستگاه قضائی ۱۳۷۱/۱۰/۲۳

۳۸. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار جمعی از قضات و اعضای دستگاه قضائی ۱۳۷۱/۱۰/۲۳

۳۹. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار رئیس و مسئولان قوه قضائیه با حضور خانواده‌های شهدای هفتم تیر ۱۳۸۹/۴/۷

۴۰. تاریخ ۱۳۷۳/۷/۱۵

۴۱. بند ۱ اصل ۱۱۰ قانون اساسی

کارآمد با جرایم سازمان یافته الکترونیکی،^{۴۲} برخورد قانونی با تخلفات قضایی،^{۴۳} جرم‌انگاری مصرف مواد مخدر و روانگردان^{۴۴} از مهم‌ترین سیاست‌های کلی جنایی مرتبط با جرم‌انگاری است. در ارتباط با سیاست‌های جنایی پیشگیرانه نیز، می‌توان به اتخاذ راهکارهای پیشگیرانه در مقابله با تهدیدات و آسیب‌های ناشی از مواد مخدر و روانگردان،^{۴۵} پیشگیری از فساد اداری،^{۴۶} پیشگیری از وقوع بحران‌ها و مقابله با جرم‌های مالی^{۴۷} اشاره کرد. بازنگری در قوانین در جهت کاهش عناوین جرایم و کاهش استفاده از مجازات زندان نیز از سیاست‌های جنایی جرم‌زدایی است.^{۴۸} اتخاذ تدابیر لازم برای حضور و مشارکت جدی آحاد مردم و خانواده‌ها و حمایت از تشکلهای مردمی در زمینه‌های پیشگیری، کاهش آسیب و درمان معتادان،^{۴۹} اهتمام به حضور نیروهای مردمی در امنیت و دفاع از کشور و انقلاب با تقویت کمی و کیفی بسیج مستضعفان^{۵۰} سیاست‌های کلی جنایی مرتبط با سیاست جنایی مشارکتی محسوب می‌شوند. تقویت و ارتقاء دیپلماسی منطقه‌ای و بین‌المللی مرتبط با مواد مخدر و روانگردان،^{۵۱} اتخاذ تدابیر لازم در استفاده از مجازات زندان با رویکرد حبس‌زدایی و اهتمام در اصلاح امور زندان‌ها و زندانیان^{۵۲} از موارد دیگر سیاست‌های کلی جنایی می‌باشد.

بند دوم. کارکرد سنجشی سیاست‌های کلی جنایی مصوب مجمع تشخیص مصلحت نظام

مطابق با بند ۲ اصل ۱۱۰ قانون اساسی نظارت بر حسن اجرای سیاست‌های کلی نظام از وظایف مقام معظم رهبری است که ایشان این نظارت را به مجمع تشخیص مصلحت نظام واگذار کرده‌اند.^{۵۳} این نظارت شامل نظارت بر اعمال سیاست‌های کلی در قوانین و مقررات است. همچنین مجمع نسبت به اجرای این سیاست‌ها نظارت دارد.^{۵۴} مجلس شورای اسلامی موظف است که همزمان با بررسی طرح‌ها و لوایح به ویژه قانون برنامه، قانون بودجه و تغییرات بعدی، آن‌ها را جهت نظارت به کمیسیون نظارت ارسال کند.^{۵۵} با اینحال بخشی از این نظارت به موجب دستور مقام معظم رهبری به شورای نگهبان واگذار شده است؛ بر اساس این دستور، شورای نگهبان در مواردی که مجمع تشخیص مصلحت نظام نسبت به مغایرت یا عدم مغایرت، مصوبات مجلس با سیاست‌های کلی اظهار نظر نکرده است، شورای نگهبان این موضوع را بررسی و به مجلس اعلام خواهد کرد. در واقع صلاحیت شورای نگهبان در این حوزه، یک صلاحیت تکمیلی

۴۲. بند ۵ سیاست‌های کلی نظام در بخش شبکه‌های اطلاع رسانی رایانه‌ای. ابلاغی. مصوب ۱۳۷۷/۰۷/۱۱

۴۳. بند ۷ سیاست‌های کلی نظام در بخش شبکه‌های اطلاع رسانی رایانه‌ای. ابلاغی. مصوب ۱۳۷۷/۰۷/۱۱

۴۴. بند ۵ سیاست‌های کلی مبارزه با مواد مخدر ابلاغی توسط مقام معظم رهبری ۱۳۸۵/۰۷/۱۲

۴۵. بند ۴ سیاست‌های کلی مبارزه با مواد مخدر ابلاغی توسط مقام معظم رهبری (۱۳۸۵/۰۷/۱۲)

۴۶. بند ۱۷ سیاست‌های کلی برنامه چهارم توسعه

۴۷. بند ۴۶ سیاست‌های کلی برنامه چهارم توسعه

۴۸. بند ۱۴ سیاست‌های کلی نظام در خصوص امنیت قضایی مصوب ۱۳۸۱/۰۷/۲۸ مقام معظم رهبری

۴۹. بند ۹ سیاست‌های کلی مبارزه با مواد مخدر ابلاغی توسط مقام معظم رهبری (۱۳۸۵/۰۷/۱۲)

۵۰. بند ۲-۴۵ ابلاغ سیاست‌های کلی برنامه پنجم توسعه در چارچوب سند چشم‌انداز بیست ساله (۸۷/۱۰/۲۱)

۵۱. بند ۸ سیاست‌های کلی مبارزه با مواد مخدر ابلاغی توسط مقام معظم رهبری (۱۳۸۵/۰۷/۱۲)

۵۲. بندهای ۱۲ و ۱۳ سیاست کلی قضایی پنج ساله ابلاغ شده توسط مقام معظم رهبری (ابلاغی). (۱۳۸۸/۰۹/۰۲)

۵۳. فرمان مقام معظم رهبری در خصوص تعیین سیاست‌های کلی نظام ۱۳۷۹/۱۱/۳

۵۴. تبصره ۲ ماده ۱ مقررات نظارت بر حسن اجرای سیاست‌های کلی نظام ۱۳۹۲/۱۲/۲۴ مقام معظم رهبری

۵۵. ماده ۷ مقررات نظارت بر حسن اجرای سیاست‌های کلی نظام ۱۳۹۲/۱۲/۲۴ مقام معظم رهبری

است.^{۵۶} در همین راستا، شورای نگهبان نیز برخی از مصوبات جنایی کشور را که مغایر با سیاست‌های کلی نظام دانسته را به مجلس اعلام کرده است. شورای نگهبان در بررسی لایحه مجازات اسلامی در سال ۱۳۹۲ اظهار نظر داشته است که: «ماده ۲۱۵ موجب ازدیاد مدت حبس در بسیاری از قوانین موجود می‌شود و مخالف با سیاست‌های کلی نظام در امور قضایی ابلاغی از سوی مقام معظم رهبری است و باید اصلاح گردد.»^{۵۷}

لازم به ذکر است که موضوع ماده ۲۱۵ نیز، فرآیند تبدیل کلیه مجازات‌های تعزیری و بازدارنده سایر قوانین به شکل مجازات‌های درجه‌بندی شده در قانون مجازات بوده است که مجلس نیز برای رفع این موضوع، ماده مذکور را حذف کرد.

۴-۱-۲- از طریق سایر مراجع

در ساختار نظام جمهوری اسلامی ایران مراجعی وجود دارند که صلاحیت سیاست‌گذاری و گاه تقنینی داشته و زیر نظر مقام رهبری فعالیت می‌کنند. از مهم‌ترین این نهادها شورای عالی انقلاب فرهنگی و شورای عالی امنیت ملی است. همچنین برخی از نهادهای فرهنگی جدید که زیر نظر مقام معظم رهبری فعالیت می‌کنند، مانند شورای عالی اطلاع رسانی، شورای عالی مجازی نیز می‌توانند از دیگر مصادیق مراجع سیاست‌گذار جنایی در حوزه مربوط باشند.

«شورای عالی انقلاب فرهنگی به عنوان مرجع عالی سیاست‌گذاری، تعیین خط‌مشی، تصمیم‌گیری و هماهنگی و هدایت امور فرهنگی، آموزشی و پژوهشی کشور در چارچوب سیاست‌های کلی نظام محسوب می‌شود و تصمیمات و مصوبات آن لازم‌الاجرا و در حکم قانون است.»^{۵۸} شورای عالی انقلاب فرهنگی بر اساس اختیارات ولی فقیه تشکیل شده و جایگاه این شورا یک جایگاه ناشی از احکام ولایی ولی فقیه است که مصوبات آن به اعتبار حکم ولی فقیه^{۵۹} برای کلیه دستگاه‌های مسئول، لازم‌الاجراء می‌باشد (ملک افضلی، ۱۳۸۷، ص ۱۶۹). از آن جهت که وظیفه شورای عالی انقلاب فرهنگی تصمیم‌گیری در حوزه فرهنگ و آموزش کشور است، برخی از مصوبات شورای ارتباط نزدیکی با رویکردهای پیشگیری اجتماعی از پدیده مجرمانه دارد. شورای عالی انقلاب فرهنگی در راستای فرمایشات مقام معظم رهبری، اقدام به تصویب نقشه مهندسی فرهنگی کشور در تاریخ ۱۳۹۱/۱۲/۱۵ کرده است. این مصوبه ضمن تعریف^{۶۰} و طبقه‌بندی فرهنگ،^{۶۱} مهندسی فرهنگ را «فرآیند بازشناسی، آسیب‌شناسی، پالایش و ارتقابخشی فرهنگ و جهت‌دهی آن بر پایه هویت اصیل اسلامی - ایرانی با توجه به مقتضیات و شرایط ملی و جهانی»^{۶۲} تعریف کرده است. امر به معروف و نهی از منکر، انضباط اجتماعی و قانون‌مداری از ارزش‌های مهم و مورد تأکید این مصوبه است. نهادینه شدن استحکام خانواده به سبک اسلامی - ایرانی،^{۶۳} تعمیق فرهنگ عمل به احکام و فروع دین و نهادینه شدن شعائر، نمادها و آیین‌ها به ویژه نماز، امر به معروف و نهی از

۵۶. استفساریه شورای نگهبان در مورد مغایرت یا عدم انطباق مصوبات مجلس شورای اسلامی با قانون برنامه‌های پنج ساله یا قانون برنامه و بودجه سالیانه با سیاست‌های کلی نظام ۱۳۹۳/۳/۱۱ مقام معظم رهبری

۵۷. بند ۱۴ نامه شماره ۴۸۰۶۳/۹۱/۳۰ مورخ ۱۳۹۱/۶/۲۶ شورای نگهبان

۵۸. جایگاه، اهداف و وظایف شورای عالی انقلاب فرهنگی ۱۳۷۶/۸/۲۰ شورای عالی انقلاب فرهنگی

۵۹. تصمیم راجع به ترتیب آثار دادن ضوابط و قواعد وضع شده توسط شورای عالی انقلاب فرهنگی ۱۳۶۳/۱۲/۶ مقام معظم رهبری

۶۰. بند ۱ فصل اول مصوبه نقشه مهندسی فرهنگی کشور ۱۳۹۱/۱۲/۱۵ شورای عالی انقلاب فرهنگی

۶۱. بند ۲ فصل اول مصوبه نقشه مهندسی فرهنگی کشور ۱۳۹۱/۱۲/۱۵ شورای عالی انقلاب فرهنگی

۶۲. بند ۶ مصوبه نقشه مهندسی فرهنگی کشور ۱۳۹۱/۱۲/۱۵ شورای عالی انقلاب فرهنگی

۶۳. بند ۵ فصل چهارم مصوبه نقشه مهندسی فرهنگی کشور ۱۳۹۱/۱۲/۱۵ شورای عالی انقلاب فرهنگی

منکر و عفت عمومی و حجاب،^{۶۴} برخورداری از اخلاق و فرهنگ اسلامی کار،^{۶۵} اولویت دادن به سبک زندگی اسلامی - ایرانی، معماری و شهرسازی اسلامی - ایرانی،^{۶۶} انضباط اجتماعی، قانون‌گرایی و رعایت حقوق دیگران،^{۶۷} برنامه‌ریزی برای هماهنگی و هم‌افزایی بخش‌های مردمی، اجرایی، اطلاعاتی و قضایی در مقابله با منکرات سازمان‌یافته در سطح جامعه،^{۶۸} از شاخص‌های فرهنگی این مصوبه و در راستای پیشگیری‌های اجتماعی از جرم و انحراف محسوب می‌شود. اما به نظر می‌رسد که تأکید بر تحکیم، تعالی و ایمن‌سازی خانواده به عنوان یک راهبرد ملی، از مهم‌ترین رویکردهای مرتبط با پیشگیری اجتماعی است. در این مصوبه بر تسهیل ازدواج، ارتقای مهارت‌های زندگی، طراحی و پیاده‌سازی الگوی خانواده و سبک زندگی اسلامی - ایرانی بر اساس احکام اسلامی، تأمین سلامت جسمی و روحی، امنیت و حقوق همه جانبه کودکان و نوجوانان و ارتقاء امنیت و سلامت خانواده، پیشگیری، مقابله و درمان آسیب‌ها و چالش‌های خانوادگی و اجتماعی مبتنی بر نگرش دینی و ملی اشاره شده است.^{۶۹} شناسایی آسیب‌های اجتماعی و حقوق کودکان، بازنگری محتواهای علمی - آموزشی و روش‌های تربیتی برای درونی‌سازی و تعمیق تربیت اسلامی کودک، تدوین سند ملی کودک و نوجوان مبتنی بر آموزه‌ها و معارف اسلامی، ایجاد احساس مسئولیت و حساسیت نسبت به مسأله کودک‌آزاری و گزارش آن توسط مردم و به ویژه مطلعین محلی، رعایت موازین، احکام و ارزش‌های اصیل اسلامی - ایرانی در معماری خانه و مجتمع‌های مسکونی، شهرسازی و اماکن عمومی به منظور حفظ امنیت اخلاقی و حریم خانه و خانواده، تهیه و اجرای برنامه پیشگیری و مقابله همه جانبه با جرایم خانوادگی و رفتار ظالمانه بین اعضای خانواده، از دیگر مواردی است که در بخش اقدامات ملی به عنوان اقدامات ملی در حوزه تقویت نهاد خانواده به آن‌ها پرداخته شده است.^{۷۰} همچنین در این مصوبه در تبیین راهبرد کلان (۶)، بر تقویت ابزارهای آموزشی، فرهنگی و رسانه‌ای و همچنین سازمان‌های مردم‌نهاد برای پیشگیری از جرایم و آسیب‌های اجتماعی تأکید شده است.

حمایت از زنان و پیشگیری از بزه‌دیدگی و حمایت از بزه‌دیدگی زنان،^{۷۱} توجه و رسیدگی به وضع زندان‌های کشور،^{۷۲} تشکیل واحد ارشاد و امداد در کنار دادگاه‌های مدنی خاص برای پیشگیری از بحران‌های خانواده^{۷۳} و راهبردهای گسترش فرهنگ عفاف مصوب ۱۳۸۴، از دیگر مقررات شورای عالی انقلاب فرهنگی در ارتباط با سیاست‌های پیشگیرانه از پدیده مجرمانه است.

مرجع دیگری که در حوزه سیاست جنایی، سیاست‌گذاری و گاه نیز قانون‌گذاری می‌کند، **شورای عالی امنیت ملی** است. مطابق با اصل ۱۷۶ قانون اساسی، شورای عالی امنیت ملی در راستای تعیین سیاست‌های دفاعی و امنیتی و پاسداری از حاکمیت ملی و تمامیت ارضی کشور تشکیل می‌شود. هر چند که ریاست این شورا برعهده رئیس جمهور است، اما مصوبات شورای عالی امنیت ملی در صورتی قابل اجرا است که به تأیید مقام معظم رهبری برسد. مطابق این

۶۴ بند ۴ فصل چهارم مصوبه نقشه مهندسی فرهنگی کشور ۱۳۹۱/۱۲/۱۵ شورای عالی انقلاب فرهنگی

۶۵ بند ۸ فصل چهارم مصوبه نقشه مهندسی فرهنگی کشور ۱۳۹۱/۱۲/۱۵ شورای عالی انقلاب فرهنگی

۶۶ بند ۳ فصل پنجم مصوبه نقشه مهندسی فرهنگی کشور ۱۳۹۱/۱۲/۱۵ شورای عالی انقلاب فرهنگی

۶۷ فصل پنجم مصوبه نقشه مهندسی فرهنگی کشور ۱۳۹۱/۱۲/۱۵ شورای عالی انقلاب فرهنگی

۶۸ فصل ششم مصوبه نقشه مهندسی فرهنگی کشور ۱۳۹۱/۱۲/۱۵ شورای عالی انقلاب فرهنگی

۶۹ فصل ششم مصوبه نقشه مهندسی فرهنگی کشور ۱۳۹۱/۱۲/۱۵ شورای عالی انقلاب فرهنگی

۷۰ فصل ششم مصوبه نقشه مهندسی فرهنگی کشور ۱۳۹۱/۱۲/۱۵ شورای عالی انقلاب فرهنگی

۷۱ بند ۲۲ و ۲۳ سیاستها و راهبردهای ارتقای سلامت زنان ۱۳۸۶/۸/۸ شورای عالی انقلاب فرهنگی

۷۲ تصمیم‌نامه منشا آلودگی زندانهای کشور و بررسی وضع آنها ۱۳۷۵/۹/۶ شورای عالی انقلاب فرهنگی

۷۳ تشکیل واحد ارشاد و امداد در کنار دادگاههای مدنی خاص ۱۳۷۰/۹/۱۲ شورای عالی انقلاب فرهنگی

اصل، دو نماینده از سوی مقام رهبری عضو شورای عالی امنیت ملی هستند. برخی از رویکردهای شورا در جهت مقابله و پیشگیری از تهدیدات امنیتی مانند تروریسم و ... از جمله مواردی است که مرتبط با سیاست جنایی کشور است. عدم اجرای مصوبات شورای عالی امنیت ملی مستوجب مجازات حبس است.^{۷۴}

۴-۲- اختیار قانون گذاری جنایی

مبنتی بر ادله کلامی و فقهی، از جمله انحصار تشریح در خداوند و جامعیت و جهانشمولی دین، قانون گذاری تنها از آن خداوند متعال است که تبیین این تشریح به پیامبر (صلی الله علیه و آله وسلم)، ائمه اطهار (علیهم السلام) و فقهای جامع شرایط تفویض شده است (نگاه کنید به: امینی پزوه، حسین، کعبی، عباس، ۱۳۹۳، شماره ۷۴) اختیارات تقنینی ولی فقیه در نظام جمهوری اسلامی ایران گاه به صورت مستقیم و توسط خود ایشان و گاه از طریق مراجع تحت ولایت و نظارت رهبری صادر می شود. اختیار تقنینی مستقیم ولی فقیه مبتنی بر صدور احکام حکومتی است. هر چند که در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران به صراحت از احکام حکومتی بحثی نشده است؛ اما کارکرد برخی از نهادهای اساسی نشان از آن است بخشی از وظایف آن ها در حوزه احکام حکومتی است که در این خصوص می توان به نهادهای مجمع تشخیص مصلحت نظام و مجلس شورای اسلامی اشاره داشت (راعی، عطریان، ۱۳۹۱، ص ۱۳۲).

۴-۲-۱- اختیارات تقنینی مستقیم

مقام رهبری به استناد اختیار صدور احکام حکومتی می تواند در حوزه تقنینی نیز اقدام به قانون گذاری نماید. احکام حکومتی، احکامی هستند که در موارد تراحم در جامعه اسلامی و بر اساس تشخیص حاکم اسلامی و امر کارشناسی صادر می شود (جوادی آملی، ۱۳۸۵، ص ۴۶۷). تعارض در مقام تنافی مدلول دو دلیل لفظی است (حائری طهرانی، عباس، رسائل فی الأصول و الفقه (حائری) محقق: فاضل قائینی نجفی، علی، ناشر: بنیاد فرهنگی امام مهدی (ع) محل نشر: قم - ایران سال نشر: ۱۳۷۰ ه.ش. ص ۳۷۵) این احکام، احکامی موقتی هستند که از ناحیه ولی فقیه و در شرایط خاص و بنا بر وجود مصلحتی صادر می شوند و گاه در تعارض با احکام اولیه و یا ثانویه قرار دارند (عمید زنجانی، ۱۳۸۵، ص ۶۵۷). این اختیار با قید مطلقه بودن ولایت برای ولی امر شناخته می شود. این تقنین نیز بر اساس وجود ضرورت و مصلحت است. تشکیل دادگاه ویژه روحانیت،^{۷۵} تمدید مدت آزمایشی قانون آیین دادرسی دادگاه های عمومی و انقلاب در امور کیفری مصوب ۱۳۷۸/۶/۲۸،^{۷۶} دستورالعمل تبصره ماده ۱۳۳ قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح،^{۷۷} دستورالعمل اجرایی موضوع ماده ۱۳۰ قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح،^{۷۸} و حکم مورخ ۱۳۶۷/۶/۱۳ امام خمینی (ره) در خصوص تعیین مجمع تشخیص مصلحت نظام به عنوان مسئول حدود تعزیرات شرعی و حکومتی^{۷۹} از مصادیق احکام حکومتی در حوزه سیاست جنایی تقنینی است.

۷۴. ماده ۳۹ قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح ۱۳۸۲/۱۰/۹ مجلس شورای اسلامی

۷۵. به موجب آیین نامه دادرسی و دادگاه های ویژه روحانیت ۱۳۶۹/۵/۱۴ مقام معظم رهبری

۷۶. تمدید مدت آزمایشی قانون آیین دادرسی دادگاه های عمومی و انقلاب در امور کیفری مصوب ۱۳۷۸/۶/۲۸، ۱۳۸۸/۱۲/۲۴ مقام معظم رهبری

۷۷. دستورالعمل تبصره ماده ۱۳۳ قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح ۱۳۸۸/۹/۲۲ مقام معظم رهبری

۷۸. دستورالعمل اجرایی موضوع ماده ۱۳۰ قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح ۱۳۸۳/۱۱/۲۷ مقام معظم رهبری

۷۹. حکم مورخ ۱۳۶۷/۶/۱۳ امام خمینی (ره) در خصوص تعیین مجمع تشخیص مصلحت نظام به عنوان مسئول حدود تعزیرات شرعی و حکومتی ۱۳۶۷/۶/۱۳ مقام معظم رهبری

۴-۲-۲- اختیارات تقنینی غیرمستقیم

منظور از اختیارات تقنینی غیرمستقیم، تاثیر آرا و نظرات مقام رهبری بر نهادهای مقنن در ساختار جمهوری اسلامی ایران است. مهم‌ترین این نهادها مجمع تشخیص مصلحت نظام، شورای نگهبان است.

۴-۲-۲-۱- از مجرای مجمع تشخیص مصلحت نظام

هر چند که در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران وظایف قوا و تکالیف آن‌ها مشخص شده است، با اینحال در برخی از موارد برخی از مشکلات و مسائل فوق‌العاده‌ای ایجاد می‌شود که نیازمند تصمیم فوق‌العاده است (هاشمی، ۱۳۷۵، ج ۲، ص ۸۹). در همین راستا قانون‌گذار اساسی جمهوری اسلامی ایران در بند ۸ اصل ۱۱۰ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، یکی از اختیارات رهبر را «حل معضلات نظام که از طرق عادی قابل حل نیست از طریق مجمع تشخیص مصلحت نظام»، دانسته است. با توجه به اینکه معضلات نظام به صورت عام آورده شده است، شامل همه امور اعم از تقنینی، اجرایی، قضایی و ... می‌شود که از طریق عادی، قابل حل نیستند. حل این مشکلات از دو حال خارج نیست، یا اینکه راه حل قانونی دارد و یا اینکه حل آن‌ها خارج از قانون است. در صورت اول رهبر موظف است از طرق قانونی (ارسطا، ۱۳۸۹، ص ۱۱۵-۱۴۴) و در حالت دوم، یعنی زمانی که حل مشکل پیش آمده بر اساس مقررات و قوانین امکان‌پذیر نبوده، وی می‌تواند بر اساس اختیارات حکومتی و پس از مشورت با مجمع تشخیص مصلحت نظام، آن را حل و فصل کند (عمید زنجانی، ۱۳۸۵، ص ۶۵۷) برخی از مهم‌ترین معضلات نظام که مرتبط با سیاست جنایی تقنینی بوده عبارتند از:

- ۱- واگذاری اختیار در امر تعزیرات حکومتی به مجمع تشخیص مصلحت نظام (معضل)، تاریخ تصویب ۱۳۶۷/۶/۲۰
 - ۲- قانون مبارزه با مواد مخدر (معضل)، تاریخ تصویب ۱۳۶۷/۸/۰۳
 - ۳- قانون تعزیرات حکومتی (معضل)، تاریخ تصویب ۱۳۶۷/۱۲/۲۳
 - ۴- قانون تعزیرات حکومتی امور بهداشتی و درمانی (معضل)، تاریخ تصویب ۱۳۶۷/۱۲/۲۳
 - ۵- قانون تشدید مجازات جاعلین اسکناس و واردکنندگان، توزیع‌کنندگان و مصرف‌کنندگان اسکناس مجعول (معضل)، تاریخ تصویب ۱۳۶۸/۱/۲۹
 - ۶- تعزیرات حکومتی بخش دولتی (معضل)، تاریخ تصویب ۱۳۶۹/۱۰/۲۵
 - ۷- قانون تخلفات، جرایم و مجازات‌های مربوط به اسناد سجلی و شناسنامه (معضل)، تاریخ تصویب ۱۳۷۰/۰۵/۱۰
 - ۸- قانون تشکیل محکمه عالی انتظامی قضات (معضل)، تاریخ تصویب ۱۳۷۰/۸/۲۳
 - ۹- قانون تعیین حدود صلاحیت دادسرا و دادگاه‌های نظامی کشور (معضل)، تاریخ تصویب ۱۳۷۳/۰۵/۰۶
- همچنین در مواردی که مصوبه مجلس شورای اسلامی را شورای نگهبان خلاف موازین شرع و یا قانون اساسی تشخیص دهد و مجلس با در نظر گرفتن مصلحت نظام، نظر شورای نگهبان را تأمین نکند، مجمع تشخیص مصلحت نظام به موجب اصل ۱۱۲ قانون اساسی اقدام به رفع این اختلاف، بر اساس معیار مصلحت می‌کند. مجمع در اینگونه موارد، یا نظر یکی از طرفین را تأیید می‌کند و یا خود رأساً اقدام به تقنین برای رفع اختلاف می‌نماید. قانون تشدید مجازات مرتکبین ارتشا و اختلاس و کلاهبرداری مصوب ۱۳۶۷/۹/۱۵، نحوه رسیدگی به مسایل قضایی مربوط به نمایندگان مجلس شورای اسلامی مصوب ۱۳۶۹/۱۱/۹، قانون ارتقا سلامت نظام اداری و مقابله با فساد مصوب ۱۳۹۰/۸/۷ از مصوباتی است که در حوزه سیاست جنایی و از مجرای مذکور تقنین شده است.

۴-۲-۲- از مجرای نهاد شورای نگهبان

در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، مقام رهبری با انتخاب شش نفر فقیه عادل و آشنا به مقتضیات زمان و مسایل روز بر تدوین قوانین بر اساس اصول و موازین اسلامی، کنترل و نظارت می‌کند. لذا در تعبیری دیگر می‌توان گفت که نقش نظارتی ولی فقیه بر تطبیق احکام و مقررات مصوب مجلس شورای اسلامی بر اسلام، از طریق شورای نگهبان ایفا می‌شود (ورعی، ۱۳۸۵، ص ۹۶). فقهای شورای نگهبان علاوه بر نظارت بر مصوبات مجلس شورای اسلامی، مطابق با اصل چهارم قانون اساسی بر کلیه مقررات و آیین‌نامه و قوانین نظارت دارند (عمید زنجانی، ۱۳۶۸، ج ۱، ص ۲۷۸). شورای نگهبان در بررسی برخی از مصوبات سیاست جنایی، فتوای مقام رهبری را به عنوان فتوای معیار، مبنای احراز عدم مغایرت مصوبات با موازین شرع قرار می‌دهد. بنابراین، از آن جهت که رهبری بالاترین مقام رسمی و مذهبی در نظام حقوقی ایران است و بر سایر قوا و نهادها ولایت، نظارت و کنترل عالی دارد، رعایت احکام و دستورات ایشان برای مراجع ذی‌ربط الزامی است. بنابراین هر چند به عقیده برخی از نویسندگان، فقهای شورای نگهبان تنها ملزم به تبعیت از احکام حکومتی مقام رهبری هستند (درویشوند، راجی، ۱۳۹۰، ص ۱۱۰)؛ لیکن، نگارنده معتقد است که در مواردی که فتوای مقام رهبری جنبه اجتماعی و مرتبط با نظم عمومی دارد، تبعیت از این فتاوی نیز برای فقهای شورای نگهبان الزامی است. (بنگرید به: زمانی، ۱۳۹۵) شورای نگهبان در مواردی نیز **فتوای** مقام معظم رهبری را مبنای ایراد شرعی نسبت به مصوبات سیاست جنایی در نظر گرفته است.

در همین راستا در بررسی لایحه مجازات اسلامی شورای نگهبان ضمن ایراد ابهام به ماده (۵۰۸) نظر داده است که می‌بایست ماده مذکور با توجه به فتوای مقام معظم رهبری (مدظله العالی) اصلاح شود.^{۸۰} ماده (۵۰۸) و تبصره آن ابهام دارد با توجه به فتوای مقام معظم رهبری (مدظله العالی) اصلاح شود:

«ماده ۵۰۸- هرگاه راننده‌ای که با داشتن مهارت و سرعت مجاز و مطمئن و رعایت سایر مقررات در حال حرکت است، در حالی که قادر به کنترل نبوده به کسی که حضورش در آن محل مجاز نیست، برخورد نماید، ضمان منتفی و در غیر این صورت راننده ضامن است.»

که مجلس نیز در راستا تامین نظر شورای نگهبان ماده مزبور را به شرح ذیل اصلاح کرد:

«ماده ۵۰۴. هرگاه راننده‌ای که با داشتن مهارت و سرعت مجاز و مطمئن و رعایت سایر مقررات در حال حرکت است در حالی که قادر به کنترل وسیله نباشد و به کسی که حضورش در آن محل مجاز نیست، بدون تقصیر برخورد نماید، ضمان منتفی و در غیر این صورت راننده ضامن است.»

در مواردی نیز که مقام رهبری دارای نظر حکومتی باشد شورای نگهبان، معیار بررسی استناد به نظر مزبور بوده است هرچند که این نظر با نظر فتوایی اعضای فقیه شورای نگهبان مغایر باشد. به همین دلیل ماده ۵۵۸ لایحه مجازات اسلامی که «دیه نفس و کمتر از نفس اقلیت‌های دینی شناخته شده در قانون اساسی را به مقدار دیه مسلمان» دانسته بود از سوی شورای نگهبان مغایر با شرع شناخته شد.^{۸۱} لیکن، در مصوبه اصلاحی مجلس شورای اسلامی با استناد به نظر حکومتی مقام رهبری، ماده مزبور به شرح ذیل تایید گردید.

اصلاحی: «ماده ۵۵۴. براساس نظر حکومتی مقام رهبری، دیه جنایت بر اقلیت‌های دینی شناخته شده در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران به اندازه دیه مسلمان تعیین می‌گردد.»

^{۸۰} . مندرج در بند ۲۱ نامه شماره ۸۹/۳۰/۴۰۶۲۷ مورخ ۸۹/۹/۱ شورای نگهبان اشعارد داشته است

^{۸۱} . مندرج در بند ۴۱ نامه شماره ۸۹/۳۰/۴۰۶۲۷ مورخ ۸۹/۹/۱ شورای نگهبان

عملکرد شورای نگهبان در حوزه سیاست جنایی تقنینی به خوبی نشان می‌دهد که معیار بررسی مغایرت و عدم مغایرت مصوبات مجلس شورای اسلامی با موازین شرع، در مواردی که فتوا یا حکم حکومتی مقام معظم رهبری وجود داشته باشد، دیدگاه‌های شرعی ولی فقیه است.^{۸۲}

۸۲. از جمله این موارد در حوزه سیاست جنایی می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:

(الف) در بررسی لایحه مجازات شورای نگهبان در بند ۷۰ اشعار داشته است: «اطلاق مهرالمثل در بند (الف) ماده (۶۶۲) و تبصره (۲) آن و همچنین در ماده (۶۶۳) منصرف به مهر المثل مذکور در باب نکاح، خلاف نظر مقام معظم رهبری در جواب استفتاء محموله می‌باشد، باید مطابق فتوای معظم‌له اصلاح شود.» مندرج در نامه ۸۹/۳۰/۴۰۶۲۷ مورخ ۸۹/۹/۱ همچنین در بند ۳۹ نامه شماره ۸۹/۳۰/۴۰۶۲۷ مورخ ۸۹/۹/۱ شورای نگهبان اشعار داشته است: ماده (۵۵۳) خلاف موازین شرع است (با توجه به فتاوی مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) و نیز مغایر اصل ۳۶ قانون اساسی شناخته شد.)

«ماده ۵۵۳- موارد دیه کامل در ابتدای هر سال توسط رئیس قوه قضائیه به تفصیل و بر اساس مقررات شرعی تعیین و اعلام خواهد شد.» اصلاحی: «ماده ۵۴۹. موارد دیه کامل همان است که در مقررات شرع تعیین شده است و میزان آن در ابتدای هر سال توسط رئیس قوه قضائیه به تفصیل براساس نظر مقام رهبری تعیین و اعلام می‌شود.»

(ب) همچنین در بند ۱۱ نامه شماره ۸۹/۳۰/۴۰۶۲۷ مورخ ۸۹/۹/۱ شورای نگهبان اشعار داشته است: در ماده (۴۸۱) با توجه به فتوای مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) دیه باید از بیت المال داده شود، بنابراین لازم است این ماده اصلاح گردد.

«ماده ۴۸۱- در موارد علم اجمالی به ارتکاب جنایت توسط یک نفر از دو یا چند نفر معین، چنانچه تعیین مرتکب ممکن نباشد، در صورت حصول لوٹ، صاحب حق می‌تواند از متهمین مطالبه قسامه و در صورت عدم لوٹ مطالبه سوگند نماید، در صورتی که همگی، حسب مورد قسامه اقامه کرده یا سوگند یاد نمایند، دیه به طور مساوی توسط آنان پرداخت خواهد شد.»

اصلاحی «ماده ۴۷۷. در موارد علم اجمالی به ارتکاب جنایت، توسط یک نفر از دو یا چند نفر معین، در صورت وجود لوٹ بر برخی از اطراف علم اجمالی، طبق مواد قسامه در این باب عمل می‌شود و در صورت عدم وجود لوٹ، صاحب حق می‌تواند از متهمان مطالبه سوگند کند که اگر همگی سوگند یاد کنند در خصوص قتل دیه از بیت‌المال پرداخت می‌شود و در غیر قتل، دیه به نسبت مساوی از متهمان دریافت می‌شود.

تبصره. هرگاه منشأ علم اجمالی، اقرار متهمان باشد، حسب مورد اولیای دم یا مجنی علیه مخیرند برای دریافت دیه به هر یک از متهمان مراجعه کنند و در این امر تفاوتی بین جنایت عمدی و غیر عمدی و قتل و غیر قتل نیست.»

(ج) همچنین در بند ۴۵ نامه شماره ۸۹/۳۰/۴۰۶۲۷ مورخ ۸۹/۹/۱ شورای نگهبان اشعار داشته است: ۴۵- پرداخت ارش در ماده ۵۷۶، خلاف موازین شرع شناخته شد. (با توجه به فتوای مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) اصلاح شود.

«ماده ۵۷۶- هرگاه در اثر جنایتی تکه کوچکی از استخوان از آن جدا شود، ارش ثابت خواهد بود»

اصلاحی مجلس «ماده ۵۷۲. هرگاه در اثر جنایتی تکه کوچکی از استخوان از آن جدا شود، دیه شکستگی ثابت است.»

همچنین در بند ۲ و ۳ نامه شماره ۹۱/۳۰/۴۸۱۱۵ مورخ ۹۱/۷/۱ شورای نگهبان در بررسی لایحه مجازات اسلامی اشعار داشته است که: ۲. با توجه به نظر مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در مورد علم قاضی، در تبصره ماده ۲۱۰ بعد از عبارت «سایر قرائن و امارات» عبارت «که نوعاً علم آور باشند» و همچنین بعد از عبارت «در هر حال» کلمه «مجرد» اضافه شود.

تبصره ماده ۲۱۰- در مواردی از قبیل نظریه کارشناس، معاینه محل، تحقیقات محلی، اظهارات مطلع، گزارش ضابطان و سایر قرائن و امارات می‌تواند مستند علم قاضی قرار گیرد. در هر حال علم استنباطی که موجب یقین قاضی نمی‌شود نمی‌تواند ملاک صدور حکم قرار گیرد.

اصلاحی - تبصره ماده ۲۱۱: مواردی از قبیل نظریه کارشناس، معاینه محل، تحقیقات محلی، اظهارات مطلع، گزارش ضابطان و سایر قرائن و امارات که نوعاً علم آور باشند می‌تواند مستند علم قاضی قرار گیرد. در هر حال مجرد علم استنباطی که نوعاً موجب یقین قاضی نمی‌شود، نمی‌تواند ملاک صدور حکم باشد.

۳. ماده ۴۳۲ با توجه به فتوای مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) اصلاح گردد.

ماده ۴۳۲ - هر گاه در جنایت عمدی، به علت فوت، کشته شدن، خودکشی، یا عدم امکان دسترسی به مرتکب به سبب فرار و مانند آن دسترسی به او ممکن نباشد یا درخواست صاحب حق، دیه جنایت از اموال مرتکب پرداخت می‌شود و در صورت نداشتن مال از بیت المال پرداخت می‌گردد. چنانچه پس از اخذ دیه دسترسی به مرتکب ممکن شود در صورتی که اخذ دیه به جهت گذشت از قصاص نباشد حق قصاص برای او محفوظ است لکن باید قبل از قصاص دیه گرفته شده را برگرداند.

نتیجه گیری

ولی فقیه جامع شرایط اجتهاد، عدالت، تقوا، تدبیر و مدیریت از جلوه‌های اسلامیت در نظام جمهوری اسلامی ایران است. سیاست‌گذاری جنایی به طور مستقیم و غیرمستقیم (از طریق مجمع تشخیص مصلحت نظام و سایر مراجع)، اختیارات تقنینی مستقیم (حکم حکومتی) و غیرمستقیم (از طریق مجمع تشخیص مصلحت نظام و شورای نگهبان) از مهمترین تأثیرات ولی فقیه بر سیاست جنایی تقنینی است. در سیاست‌گذاری مستقیم، ولی فقیه از طریق بیان خطامشی‌ها به صورت الزامی و گاه به صورت ارشادی در تدوین قوانین برنامه جمهوری اسلامی و همچنین رویه اجرایی و قضایی تأثیرگذار است. تبیین و تأیید سیاست‌های کلی نظام در حوزه سیاست جنایی پس از مشورت با مجمع تشخیص مصلحت نظام از دیگر اختیارات و کارکردهای مقام رهبری در تصویب مقررات و قوانین کشور است. ضمن اینکه، کلیت مصوبات مجلس شورای اسلامی نیز نباید با سیاست‌های کلی نظام مغایرت داشته باشند که موضوع اخیر از کاربردهای سنجشی سیاست‌های جنایی ابلاغی از سوی مقام معظم رهبری است. اختیار صدور حکم حکومتی مقام رهبری موجد تقنین مستقیم مقام رهبری در حوزه سیاست جنایی است، ضمن اینکه مقام رهبری به طور غیرمستقیم، از طریق مجمع تشخیص مصلحت نظام، در موارد وجود معضل در نظام جمهوری اسلامی ایران، اقدام به تقنین در این حوزه نموده است. فتاوی و احکام حکومتی مقام رهبری، نظر معیار برای فقهای شورای نگهبان در بررسی مغایرت و یا عدم مغایرت مصوبات مجلس شورای اسلامی است.

منابع

۱. ارسطا، محمدجواد، تشخیص مصلحت نظام، تهران: کانون اندیشه جوان، ۱۳۸۹.
۲. امیرارجمند، اردشیر، «سیاست‌های کلی نظام در پرتو اصل حاکمیت قانون و جمهوریت»، راهبرد، شماره بیست و ششم (زمستان ۱۳۸۱).
۳. امینی پژوه، حسین، کعبی، عباس، میانی کلامی قانون‌گذاری و آثار فقهی و حقوقی آن در حکومت اسلامی (مبتنی بر آرای برخی از علمای معاصر، حکومت اسلامی)، زمستان ۱۳۹۳، شماره ۷۴.
۴. جوادی آملی، عبدالله، ولایت فقیه ولایت فقاها و عدالت، قم: مرکز نشر اسراء، ۱۳۸۵.
۵. حسینی طهرانی، محمد حسین، ولایت فقیه در حکومت اسلامی، ناشر: علامه طباطبایی محل نشر: مشهد مقدس - ایران سال نشر: ۱۴۲۱ ه.ق. تعداد جلد: ۴، ج ۱

اصلاحی «تبصره. مواردی از قبیل نظریه کارشناس، معاینه محل، تحقیقات محلی، اظهارات مطلع، گزارش ضابطان و سایر قرائن و امارات که نوعاً علم آور باشند می‌تواند مستند علم قاضی قرار گیرد. در هر حال مجرد علم استنباطی که نوعاً موجب یقین قاضی نمی‌شود، نمی‌تواند ملاک صدور حکم باشد.» (همچنین در نامه شماره ۹۲/۳۰/۴۹۹۱۹ مورخ ۱۳۹۲/۱/۲۴ شورای نگهبان در بررسی لایحه مجازات اسلامی اشعار داشته است: در خصوص ماده ۶۵۷ مکرر الحاقی، با توجه به استفساریه حضوری اخیر فقهای محترم شورای نگهبان از محضر مقام رهبری (مدظله‌العالی) چنانچه مصوبه قبل جایگزین این ماده شود و اصلاح گردد، بر مصوبه ایرادی وارد نمی‌باشد.

ماده ۶۵۷ مکرر_ افضای غیر همسر، به ترتیب ذیل موجب ضمان است:

الف_ هرگاه افضاء شده نابالغ یا مکروه بوده و افضاء به سبب مقاربت باشد، علاوه بر مهرالمثل و دیه کامل زن، در صورت ازاله بکارت، ارش البکاره نیز ثابت خواهد بود و اگر افضاء به غیرمقاربت باشد، دیه کامل زن و در صورت ازاله بکارت، مهرالمثل نیز ثابت است.

ب_ هرگاه افضای با رضایت زن بالغ و از طریق مقاربت انجام گرفته باشد، تنها پرداخت دیه کامل زن ثابت خواهد بود.

پ_ افضای ناشی از وطی به شبهه علاوه بر مهرالمثل و دیه، در صورت ازاله بکارت، موجب ارش البکاره نیز می‌باشد.

دراصلاحی مجلس یک تبصره به ماده ۶۶۱ اضافه گردید «تبصره - در افضای غیربکاره، علاوه بر دیه کامل زن، نکاح منقطع ثابت است. میزان مهر مزبور بر اساس میزان استمتاع صورت گرفته، خصوصیات اخلاقی و شخصیتی، وضعیت خانوادگی موقعیت اجتماعی افضاء شده تعیین خواهد شد.»

۶. حسینی طهرانی، محمد حسین، ولایت فقیه در حکومت اسلامی، ناشر: علامه طباطبایی محل نشر: مشهد مقدس - ایران سال نشر: ۱۴۲۱ ه.ق. تعداد جلد: ۴، ج ۲
۷. حسینی، سید محمد، سیاست جنایی اسلام و جمهوری اسلامی ایران، تهران: انتشارات سمت، ۱۳۸۳.
۸. حضرت علی علیه السلام، نهج البلاغه، ترجمه محمد دشتی، انتشارات لاهیجی، چاپخانه امیران، چاپ چهارم ۱۳۸۱
۹. خمینی، روح الله، ولایت فقیه (حکومت اسلامی)، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س)، بی تا، چاپ اول
۱۰. خمینی، روح الله، ولایت فقیه (امام) موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س) - دفتر قم، ناشر: مؤسسه تنظیم و نشر آثار الإمام الخمينی (قدس سره) محل نشر: تهران - ایران سال نشر: ۱۳۹۲ ه.ش. تعداد جلد: ۱
۱۱. خوئی، سید ابوالقاسم، الرأى السدید فی الاجتهاد و التقليد و الاحتیاط و القضاء، ناشر: غلامرضا عرفانیان، محل نشر: ایران - سال نشر: ۱۴۱۱ ه.ق. تعداد جلد: ۱
۱۲. خوئی، سید ابوالقاسم، موسوعه الإمام الخوئی ناشر: مؤسسه إحياء آثار الامام الخوئی، محل نشر: قم - ایران، سال نشر: ۱۴۱۸ ه.ق. تعداد جلد: ۵۰، جلد اول
۱۳. درویشوند، ابوالفضل، راجی، سید محمدهادی، «تحلیلی بر نظارت بر قوانین و مقررات در نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران»، حکومت اسلامی، سال شانزدهم، شماره سوم (پاییز ۱۳۹۰).
۱۴. راجی، سید محمد هادی، قلمرو اختیارات و وظایف ولی فقیه در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، پایان نامه کارشناسی ارشد حقوق امامی دانشگاه امام صادق (علیه السلام)، ۱۳۸۷
۱۵. راعی، مسعود، عطریان، فرامرز، «حاکمیت قانون و احکام حکومتی در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران»، حکومت اسلامی، شماره شصت و سوم (بهار ۱۳۹۱).
۱۶. روت، میچل، تاریخ عدالت کیفری، مترجم ساناز الستی، ج ۱، تهران: میزان، ۱۳۸۴.
۱۷. روحانی، محمد صادق، رسائل فی الإجتهد و التقليد و قاعدة لا ضرر و ولاية الفقیه ناشر: علیرضا سنجرى اراکی محل نشر: قم - ایران، سال نشر: بی تا
۱۸. زارعی، محمد حسن، «نظام قانون گذاری ایران و جایگاه مجمع تشخیص مصلحت نظام با تأملی در ماهیت حقوقی سیاست های کلی»، راهبرد، شماره سی و چهارم (زمستان ۱۳۸۲).
۱۹. زمانی، امین اله، تحلیل کارکرد احکام نظامیه ولی فقیه در آراء و نظرهای شورای نگهبان (بررسی موردی سیاست جنایی تقنینی)، دانش حقوق عمومی، سال پنجم، شماره ۱۵، پاییز ۱۳۹۵
۲۰. سلطانی، مصطفی، ولایت فقیه از دیدگاه ابن فهد حلی، علوم سیاسی، دانشگاه باقرالعلوم (ع) بهار ۱۳۸۳، شماره ۲۵، صص ۱۵۹ تا ۱۷۴
۲۱. شیخ حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه - قم، چاپ: اول، ۱۴۰۹ ق. ج ۲۷
۲۲. شیرازی، ناصر مکارم، انوار الفقاهه - کتاب البیع، انتشارات مدرسه الامام علی بن ابی طالب علیه السلام، ۱۴۲۵ ه ق، چاپ اول
۲۳. طباطبایی، محمد حسین، شیعه در اسلام (طبع جدید)، ج ۱، قم: موسسه بوستان کتاب (مرکز چاپ و نشر دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم)، ۱۳۸۸

۲۴. عراقی، محسن، *الولاية الإلهية و ولاية الفقيه* ناشر: مجمع الفكر الإسلامي محل نشر: قم - ایران سال نشر: ۱۴۱۳ ه.ق. تعداد جلد: ۱
۲۵. عمید زنجانی، عباسعلی، *حقوق اساسی ایران*، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۸۵.
۲۶. عمید زنجانی، فقه سیاسی حقوق اساسی و مبانی قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، ج ۱، تهران: انتشارات امیرکبیر، ۱۳۶۸.
۲۷. غلامی، علی، بهادری، علی، مفهوم، ماهیت و نظارت بر اجرای سیاست‌های کلی نظام، فصلنامه بررسی‌های حقوق عمومی، سال دوم، شماره اول، بهار ۱۳۹۲
۲۸. قیاسی، جلال‌الدین، مبانی سیاست جنایی حکومت اسلامی، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، ۱۳۸۵.
۲۹. کلینی، محمد بن یعقوب، *الکافی (ط - الإسلامية)* - تهران، چاپ: چهارم، ۱۴۰۷ ق. ج ۱
۳۰. کاتوزیان، ناصر، مقدمه علم حقوق و مطالعه در نظام حقوقی ایران، تهران: شرکت سهامی انتشار، ۱۳۹۲.
۳۱. لازرژ، کریستین، درآمدی بر سیاست جنایی، مترجم علی حسین نجفی ابرندآبادی، ۱۳۹۰.
۳۲. لازرژ، کریستین، سیاست جنایی، مترجم علی حسین نجفی ابرندآبادی، تهران: مؤسسه نشر یلدا، ۱۳۷۵.
۳۳. معرفت، محمدهادی. *ولایت فقیه (معرفت)*. ناشر: مؤسسه فرهنگی انتشاراتی التمهید محل نشر: قم - ایران سال نشر: ۱۳۷۷ ه.ش. تعداد جلد: ۱
۳۴. ملک افضلی، محسن، «جایگاه و اعتبار مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی»، حکومت اسلامی، سال سیزدهم، شماره دوم (تابستان ۱۳۸۷).
۳۵. منتظری، حسینعلی، مبانی فقهی حکومت اسلامی (دراسات فی ولاية الفقیه و فقه الدولة الإسلامية)، مترجم: صلواتی، محمود، ناشر: کیهان، قم - ایران، سال نشر، ۱۳۶۷ ه.ش. تعداد جلد، ۸ جلد ۱
۳۶. موسوی خلخالی، سید محمد مهدی، حاکمیت در اسلام (بررسی مراحل ده‌گانه ولایت فقیه در عصر غیبت امام زمان (علیه السلام)، دفتر انتشارات اسلامی، چاپ اول، تابستان ۱۳۸۰
۳۷. موسوی خلخالی، سید محمد مهدی، حاکمیت در اسلام (بررسی مراحل ده‌گانه ولایت فقیه در عصر غیبت امام زمان (علیه السلام)، دفتر انتشارات اسلامی، چاپ اول، تابستان ۱۳۸۰
۳۸. مومن قمی، محمد، *الولاية الإلهية الإسلامية* ناشر: جماعة المدرسين فی الحوزة العلمية بقم. مؤسسه النشر الإسلامي محل نشر: قم - ایران سال نشر: ۱۴۲۵ ه.ق. تعداد جلد: ۲ جلد اول
۳۹. نجفی ابرندآبادی، علی حسین، مباحثی در علوم جنایی (تقریرات درس جرم‌شناسی)، به کوشش شهرام ابراهیمی، ۱۳۸۷.
۴۰. هاشمی، سید محمد، *حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران*، ج ۲، قم: مجتمع آموزش عالی قم، ۱۳۷۵. دهخدا، علی‌اکبر، لغت‌نامه، ج ۳، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۷.
۴۱. هاشمی، سید محمد، *حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران*، ج ۲، قم: مجتمع آموزش عالی قم، ۱۳۷۵.
۴۲. ورعی، سید جواد، «جمهوریت و اسلامیت از دیدگاه امام خمینی (ره) (و قانون اساسی)»، حکومت اسلامی، سال یازدهم، شماره اول (۱۳۸۵).
۴۳. مجموعه نظرات و آرای شورای نگهبان مندرج در سامانه جامع شورای نگهبان به آدرس الکترونیکی

Vali-e-Faqih and the Legislative Criminal Policy of the Islamic Republic of Iran⁸³

*Amin Allah zamani*⁸⁴

Abstract

The institution of Velayat-e-Faqih, as one of the manifestations of Islam, has a strategic and decisive role in the criminal policy network of the Islamic Republic of Iran and its orientation. In the theory of political discourse of the Islamic Republic of Iran, the Supreme Leader is the ruler of the Islamic society, whose powers and guardianship are present at all levels of legislative, judicial, executive and participatory criminal policy. Legislative criminal policy oversees the enactment and oversight of the country's criminal laws and regulations. Vali-e-Faqih, based on the powers arising from the religious arguments of the province as well as the Constitution of the Islamic Republic of Iran, has the power to make policy and criminal legislation directly and indirectly. Implementing direct policy and legislation of the authority.

The institution of Velayat-e-Faqih, as one of the manifestations of Islam, has a strategic and decisive role in the criminal policy network of the Islamic Republic of Iran and its orientation. In the theory of political discourse of the Islamic Republic of Iran, the Supreme Leader is the ruler of the Islamic society, whose powers and guardianship are present at all levels of legislative, judicial, executive and participatory criminal policy. Legislative criminal policy oversees the enactment and oversight of the country's criminal laws and regulations. Vali-e-Faqih, based on the powers arising from the religious arguments of the province as well as the Constitution of the Islamic Republic of Iran, has the power to make policy and criminal legislation directly and indirectly.

Keywords: *Vali-e-Faqih criminal policy legislative criminal policy criminal policy of the Islamic Republic of Iran.*

⁸³- Receive Date: 11 March 2022, Accept Date: 15 May 2022.

⁸⁴Assistant Professor of criminall Law, University of Judicial Sciences and Administrative Services, Tehran, Iran.. aminezamani@gmail.com